

STRUKTURA PREFERENCIJA LIČNIH I DRUŠTVENIH CILJEVA SREDNJOŠKOLACA¹

Bora Kuzmanović i Nebojša Petrović²

Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet u Beogradu

Cilj ovog rada je utvrđivanje strukture prihvatanja (preferencija) 18 ličnih i 18 društvenih ciljeva. Istraživanje je izvedeno na uzorku od 243 učenica i učenika četvrtog razreda srednjih škola.

U sferi ličnih ciljeva izolovano je sedam faktora kojima su pridati sledeći nazivi: nesebično ispunjavanje dužnosti, težnja za moći i popularnosti, kompetentnost i samostalnost, afilijativnost i ljubav, materijalno postignuće, hedonistička orijentacija i savestan i zdrav život. U sferi odnosa prema društvenim ciljevima izolovano je takođe sedam faktora: normalna država, tradicija i teritorijalni integritet, tranzicija, kao i socijaldemokratska, tradicionalna socijalistička, demokratska i etatiistička orijentacija. Između jedne i druge liste ciljeva postoje značajne, ali ne mnogo visoke linearne korelacije, što potkrepljuje ideju da se posebno ispituju lični i društveni ciljevi.

Među ličnim ciljevima najprihvaćeniji su prijatelji, ljubav i samostalnost, a najmanje popularnost, podređenost i društvena moć. Od društvenih ciljeva najveći značaj pridat je zapošljavanju i životnom standardu, a najmanji jednopartijskoj državi i dovršavanju privatizacije.

Ključne reči: preferencije, vrednosti, lični ciljevi, društveni ciljevi

---

¹ Ovaj rad je deo projekta *Psihološki problemi u kontekstu društvenih promena*, Instituta za psihologiju koji finansijski podržava Ministarstvo za nauku Republike Srbije (br. 149 018).

² Adresa autora: npetrovi@f.bg.ac.yu

UVOD

Problematika ovog rada spada u oblast vrednosti i vrednosnih orijentacija. Naime, ako se ciljevi (bilo da su krajnje lični ili da su iskazani kao društveni) formulišu na relativno uopšten način i uključe ideju o stabilnosti i trajnoj orijentaciji, onda to jesu vrednosti za pojedince ili neku grupu. Neki poznati istraživači vrednosti – na primer Rokič (Rokeach, 1973), Švarc i Bilski (Schwartz & Bilsky, 1987, 1990), Inglehart (1977) – preko najkraće imenovanih i uopštenih ciljeva i ispituju sisteme vrednosti pojedinaca i grupa bez obzira što se više služe pojmovima *vrednosti* i *vođeća načela* nego bukvalno - *životni ciljevi*. Verovatno se sve vrednosti ne moraju i možda ne mogu iskazati kao ciljevi, pogotovo ako je reč o nečemu već ostvarenom ili ako se insistira na podeli vrednosti–ciljevi i vrednosti-sredstva (instrumentalne vrednosti). Pripadamo onima koji pojam vrednosti vezuju za uopštene ideje ili shvatanja o poželjnom – poželjnim ciljevima, stanjima, odnosima, načinima ponašanja, vrstama aktivnosti. Detaljnije o shvatanju vrednosti nemamo nameru da se ovde bavimo, ali o raznolikosti definicija i raznim spornim pitanjima čitalac se može obavestiti u radovima pomenutih autora, ali i drugih: Klakhona (Kluckhon, 1951), Adlera (1956), Morisa (Morris, 1956), Švarca (Schwartz, 1996), Rohenove (Rohan, 2000) i Feldmana (2003); a kod nas Pantića (1977), Kuzmanovića (1973, 1984, 1995), Rota (2003), Rota i Havelke (1973). U svakom slučaju, ovde se opredeljujemo za termin *ciljevi* jer nam se čini da time preciznije ukazujemo na ono čime se neposredno bavimo. Najšira teorijska paradigma je teleološka – shvatanje da čovek u svom ponašanju nije samo *guran* raznim uzrocima već i privlačen ciljevima i rukovođen svrhovitošću.

U dosadašnjim istraživanjima manje je pažnje obraćano na moguće razdvajanje prihvatanja društvenih i ličnih ciljeva, a pogotovo na sistematično i paralelno proučavanje i jedne i druge grupe. Istraživači vrednosti su bili više zaokupljeni drugim podelama vrednosti – na primer, na terminalne i instrumentalne (Rokič, 1973), materijalističke i postmaterijalističke (Inglehart, 1977), a lični i društveni aspekt su bili pomešani ili je ostajalo nejasno na koji se referentni okvir ispitanik usmerava. U svom preglednom članku Rohenova (Rohan, 2000) između ostalog teorijski diskutuje i distinkciju ličnih i društvenih vrednosnih sistema, i sama ističući da je nedovoljna pažnja poklonjena ovom problemu u dosadašnjim radovima. Ova autorka, međutim, iako oba ova sistema tretira kao intrapsihičke, društvene vrednosti razume donekle drugačije nego što je to slučaj u ovom radu. Rohenova smatra da su društvene vrednosti, pre svega, percepcije vrednosti drugih ljudi. Neki drugi autori koji su takođe pravili ovu distinkciju (Schwartz & Bilsky, 1987) društvene vrednosti vide kao vrednosti pojedinca koje on može ostvariti u prisustvu i uz pomoć drugih ljudi (npr. ličnu sigurnost). U ovom radu, za razliku od prethodno pomenutih, pod društvenim ciljevima kojima teže ispitanici podrazumevaćemo one ciljeve čije ispunjenje nije vezano isključivo za njihovu dobrobit, već ima značaja za čitavo društvo u kome ti pojedinci žive.

Kod nas je Mirjana Vasović (1988) učinila pokušaj da se bavi vrednosnim prioritetima (takođe preko vrednovanja različitih ciljeva), inspirisana Inglehartovom podelom na materijalističke i postmaterijalističke (nalazi nisu potvrdili ovakvu podelu). Bilo je istraživanja koja su se bavila pitanjem prioriteta u okviru ograničenog, unapred ponuđenog spiska društvenih ciljeva (Vasović, 1991; Vasović i Kuzmanović, 2001). U istraživanjima javnog mnjenja obično se ispitanicima prezentuje ograničen broj aktuelnih ciljeva (najčešće kao društvenih), a koriste se i pojmovi interesa (koji na neki način podrazumeva povezanost ličnog i društvenog aspekta), društvenih problema i slično.

Ređa su istraživanja u kojima se pokušava da se na sistematičan način ispita ocena značaja i preferencija društvenih ciljeva u okviru neke šire liste (Kuzmanović, 1990, 1995), a pogotovo istovremeno ispitivanje prihvatanja ličnih i društvenih ciljeva (Petrović, 1996)³. Doduše, lični ciljevi su češće proučavani u okviru koncepta preferiranih stilova života (Kuzmanović, 1986; Popadić, 1990, 1995), jer se preferirani stilovi (načini) života često operacionalizuju na način da je u središtu kratkog opisa neki životni cilj. Lični ciljevi i preferirani stilovi života često se odnose na iste ili slične stvari. Ali u principu se stilovi života mogu odrediti i kao kombinacije ciljeva, odnosno ciljeva i načina ostvarivanja ciljeva.

Mi mislimo da treba konceptualno razlikovati lične ciljeve od odnosa pojedinca prema društvenim ciljevima. U oba slučaja reč je o ličnom odnosu, ali je referentni okvir drugačiji. Lični ciljevi su izraz svesno doživljenih potreba ili interesa. Kada, međutim, pojedinac bira društvene ciljeve, pretpostavlja se da bar u izvesnoj meri, uzima u obzir i interese drugih ljudi i društva u celini, da iskazuje svoje viđenje društvenih prioriteta. Na ocenu i prihvatanje društvenih ciljeva svakako mogu uticati i krajnje lični ciljevi, ali taj odnos može biti posredovan i određen i nizom drugih faktora: usvojenim ideološkim i drugim uverenjima⁴, konformiranjem referentnim grupama i kulturi, pa i određenim osobinama ličnosti (npr. Adorno et al. 1950, Eysenck, 1954, Golubović i saradnici, 1995). Zato smo smatrali da treba sačiniti posebne i relativno obuhvatne liste društvenih i ličnih ciljeva i ispitivati subjektivni odnos prema svakom od njih, tj. stepen prihvatanja i preferencije ciljeva. Tek empirijska istraživanja treba da pokažu postoji li veza između ciljeva sa jedne i druge liste i kakva je priroda tih eventualnih veza.

---

³ U trenutku kada je ovaj rad već bio završen, došli smo do istraživanja CeSID-a, u kojem se posebno prikazuje prihvatanje 13 ličnih ciljeva i 8 društvenih (Mihailović i saradnici, 2007). Međutim, ne samo da je i ovde broj ciljeva prilično ograničen i da postoje preklapanja unutar svake liste, već su neki društveni ciljevi formulisani na način kao da se ispituju lični, na primer – „Imati dobre mogućnosti za školovanje dece“ i „Započeti i uspešno se baviti privatnim biznisom“.

⁴ Tomanović je svojevretime ustanovio da i studenti u velikom broju prihvataju socijalnu jednakost (uključujući i egalitarizam), iako to nije u skladu sa interesima vezanim za njihov budući položaj (Tomanović, 1977).

PREDMET I CILJEVI ISTRAŽIVANJA

Predmet našeg istraživanja su relativno uopšteni lični (životni) ciljevi i odnos pojedinca (stepen prihvatanja i preferencija) prema takođe relativno opštim društvenim ciljevima. Preciznije rečeno, istraživanje je imalo nekoliko glavnih istraživačkih ciljeva:

1. ispitivanje stepena prihvatanja, odnosno preferencija, ponuđenih ličnih i društvenih ciljeva;
2. utvrđivanje strukture ličnih ciljeva i strukture društvenih ciljeva koje pojedinci prihvataju ili ne prihvataju;
3. utvrđivanje veze između ličnih i (ne)prihvaćenih društvenih ciljeva;

Na ovaj način steći ćemo pouzdaniju sliku o preferencijama i strukturi prihvaćenih ciljeva u izabranom uzorku. Ponavljanjem takvih istraživanja u različitim populacijama i kategorijama populacije saznaćemo koji su elementi stabilni i univerzalni, a koji su specifični za neke grupe i subpopulacije i zavisni od promenljivih okolnosti. No, glavna stvar, po našem mišljenju jeste da je ovo osnova za neka dalja istraživanja: sa jedne strane, činilaca koji uslovljavaju prihvatanje ciljeva iz jedne ili druge grupe, a sa druge, u kakvoj su vezi stepen prihvaćenosti pojedinih ciljeva i različiti stavovi, te društveno i političko ponašanje.

Lični i društveni ciljevi koji su obuhvaćeni ovim istraživanjem

U koncipiranju i početnom izboru liste ličnih i društvenih ciljeva rukovodili smo se teorijskim idejama o potrebama Marija (Murray, 1938), Maslova (Maslow, 1982) i Froma (Fromm, 1980), istraživanjima vrednosti Rokića (1968, 1973), postavkama i istraživanjima materijalističkih i postmaterijalističkih vrednosti Ingharta (1977, 1990), u izvesnoj meri i Švarca (Schwartz, 1996, Schwartz & Bilsky, 1987, 1990), a kod nas istraživanjima ciljeva Vasovićeve (1988), Kuzmanovića (1990 i 1995), Petrovića (1996), istraživanjima vrednosnih orijentacija Rota i Havelke (1973) i proučavanjima preferiranih stilova života Kuzmanovića (1986) i Popadića (1995). Polazeći od ideje o osnovnim potrebama, izabrali smo pre svega one o kojima, makar i u različitim terminima, govori više autora i koje se mogu formulisati kao lični ciljevi (npr. ugled, postignuće, sigurnost), odnosno za koje se mogu artikulirati ciljevi koji zadovoljavaju jednu ili više potreba (npr. „imati prijatelje na koje se mogu osloniti“).

Kada je reč o izboru društvenih ciljeva, uzeli smo u obzir ne samo već pomenuta dosadašnja istraživanja o subjektivnom odnosu prema društvenim ciljevima nego i mnogobrojna ispitivanja javnog mnjenja (najčešće samo delimično obznanjena preko sredstava informisanja), u kojima su ispitivani prioriteti društvenih ciljeva, interesi i procena značaja društvenih problema. Konačno, nismo mogli da prenebregnemo činjenicu da se kod nas javljaju društveni ciljevi koji su aktuelno veoma važ-

ni, ali su istorijski prolazni (prestaće da postoje kao ciljevi kad se realizuju), kao što su, na primer, privatizacija i ulazak u Evropsku uniju.

Svesno smo izbegli izrazito opšte, pa stoga i neodređene ciljeve, kao što su “društveno blagostanje”, “lična sreća” i slično, već smo nastojali da postignemo nekakav “srednji” stepen opštosti, vodeći računa da se izbegne preklapanje ciljeva. Lista društvenih ciljeva (LDC) uključila je 18 sledećih ciljeva (dajemo najkraće oznake): jaka privreda, dobri međunacionalni odnosi, borba protiv kriminala i korupcije, jačanje odbrambenih snaga, humaniji odnosi, ekološki ciljevi, zaposlenost, socijalna jednakost, pravna država, čuvanje tradicije, ulazak u Evropsku uniju, privatizacija, državni i teritorijalni integritet, demokratija, životni standard, razvoj nauke i kulture, socijalna prava i jednopartijski sistem.

U listu ličnih ciljeva (LLC) su uključeni: ugled, prijatelji, društvena moć, samoaktualizacija, altruizam, postignuće, uzbudljiv život, podređenost, sigurnost, savesnost, ljubav, materijalni standard, znanje, uživanje (hedonizam), društveno angažovanje, samostalnost, popularnost i zdrav život.

Nesumnjivo da su obe liste obuhvatile relevantne ciljeve, ali se može postaviti pitanje da li se mogu formulisati i neki drugi, da li neke od navedenih treba koncipirati i nazvati drugačije i slično. I sami istraživači su imali određene dileme. Na primer, cilj koji smo nazvali “socijalna prava” uključivao je zahteve za besplatnim obrazovanjem, zdravstvenom i socijalnom zaštitom svih građana, a ti elementi bi se u principu mogli odvojiti. Međutim, istraživačko iskustvo nas uči da ih građani često doživljavaju kao celinu socijalnih prava. Da li je bolje umesto o socijalnim pravima govoriti o socijalnoj pravdi? Ali to je još opštiji pojam jer za mnoge građane uključuje i pravo na posao, pa i na tzv. pravednu platu, građansku jednakost, solidarnost, čak i materijalni egalitarizam. Bio bi, dakle, to upravo preterano uopšten i neodređen cilj. U svakom slučaju, sistematska istraživanja, koja su sa ovakvim pristupom i ovim instrumentom praktično tek započeta, pokazaće koji ciljevi i koliki broj njih najekonomičnije i najadekvatnije pokrivaju celo polje ličnih i društvenih ciljeva. Faktorska analiza će ukazati na mogućnost smislenog daljeg uopštavanja, a analiza odgovora različitih delova populacije, reakcije ispitanika i stručnjaka u ovoj oblasti biće putokaz za eventualnu preformulaciju pojedinih ciljeva i dodavanje novih u jednu ili drugu listu.

METOD

Nazivi ciljeva koje smo naveli služe za komunikaciju među istraživačima i unutar stručne javnosti i zainteresovanih analitičara, a ispitanicima je svaki cilj prezentovan (tj. operacionalizovan) preko relativno kratkog i što je moguće više razumljivog iskaza. Na primer, cilj koji smo nazvali “očuvanje tradicije” prezentovan je preko iskaza “Očuvati našu tradiciju, dobre običaje i nacionalnu samosvojnost (identitet)”, ekološki ciljevi preko iskaza “Sprečiti zagađivanje čovekove okoline i obez-

bediti zdravu životnu sredinu”, materijalni standard (kao lični cilj) preko iskaza “Da obezbedim sebi i porodici što više novca i drugih materijanih dobara”, društveno angažovanje preko iskaza “Da aktivno učestvujem u društvenom životu, da se borim za ostvarenje društveno važnih ciljeva.” itd. Ovo naglašavamo zato što neki autori (kao Rokič) u svojim listama od 18 terminalnih i 18 instrumentalnih vrednosti⁵ navode i *mudrost* (zrelo razumevanje života), *samopoštovanje* (samocenjenje), *spasenje* (spasen, večiti život), *unutrašnju harmoniju* (sloboda od unutrašnjih konflikata) itd. Problem je u tome što ispitanici (osobito slabo obrazovani) mogu ne znati elementarni sadržaj pojma, a potom i što na njega mogu reagovati polazeći od vrlo različiti referencijalnih okvira. Ova mogućnost je smanjena, ali nije sasvim otklonjena ni u načinu ispitivanja koji smo mi odabrali. Teškoće u ispitivanju vrednosti su u tome što bi ideju o vrednostima kao uopštenim i relativno apstraktnim pojmovima i svесnom odnosu prema njima trebalo nekako očuvati.

Ispitanicima smo ponudili pet modaliteta odgovora za izražavanje stepena prihvatanja ciljeva prezentovanih preko pojedinačnih iskaza. Priroda vrednosti nije dozvoljavala da dva odgovora budu negativna (za izražavanje stepena odbacivanja), dva pozitivna i srednji kao neutralni. Naime, kao što su mnogi istraživači vrednosti primetili, vrednosti se uglavnom prihvataju, samo varira stepen prihvatanja ili ocena vrednosnih prioriteta, odnosno preferencija vrednosti. Stoga se odgovori mogu kreirati od “nije važno” (ili “malo je važno”), do “maksimalno je važno” ili da se upotrebi neki drugi način ispitivanja - npr. rangovanje vrednosti (ciljeva), poređenje svake sa svakom. Mi smo ispitanicima ponudili odgovore: “malo je važno” (kod ličnih ciljeva “malo mi je važno”), “osrednje je važno”, “prilično je važno”, “jako je važno” i “izuzetno mnogo je važno”, pri čemu su ispitanici zamoljeni da ovaj poslednji odgovor zaokruže samo ako zaista smatraju ciljeve izuzetno značajnim. To je učinjeno zbog povećanja diskriminativnosti odgovora, jer je jedna od osnovnih karakteristika vrednosti, kao i ciljeva kojima ljudi teže – poželjnost (i lična i društvena), te je normalno očekivati raspodelu značajno pomešanu, koju smo ovim uputstvom barem donekle ublažili. Osim toga, da bi se utvrdila preferencija ciljeva (vrednosni prioriteta) zahtevali smo od ispitanika da izdvoje po pet ciljeva sa obe liste koje smatraju najvažnijim, a potom da od tih pet izdvoje jedan koji je po njihovom mišljenju i za njih najvažniji. Nismo se opredelili za to da ispitanici ranguju svih 18 ciljeva (postupak koji je primenjivao Rokič) jer bi to bio predug i pretežak posao čak i za veoma zainteresovane ispitanike i sa jasno profilisanim sistemom vrednosti.

Ispitanici

Ispitivanje je izvedeno na prigodnom (i u određenim elementima namernom) uzorku od 243 učenika i učenica četvrtog razreda beogradskih srednjih škola: 118 iz

---

⁵ Činjenica da i naše liste uključuju po 18 ciljeva slučajna je - nije postojao ni razlog ni namera da se prilagođavamo Rokičevom broju vrednosti, utoliko pre što ni vrednosti (ciljevi), ni način ispitivanja nisu bili istovetni.

dve gimnazije (jedna u centru, druga na periferiji grada) i 125 iz srednjih stručnih škola (61 iz elektrotehničke i 64 turističkog usmerenja). Bilo je ukupno 132 mladića (54.3%) i 111 devojaka (45.7%), relativno ravnomerno raspoređenih prema vrsti škole. Ovaj životni period ulaska u zrelost jeste period uobličavanja životnih ciljeva, koji od tada postaju relativno stabilni. Mladi u ovom uzrastu postaju i učesnici u političkom životu jer dobijaju aktivno i pasivno biračko pravo i time mogućnost da utiču na političke odluke koje dalje mogu ubrzati ili usporiti ostvarenje konkretnih ciljeva.

Većina je izjavila da su im očevi višeg i visokog obrazovanja (52%), zatim da imaju četvorogodišnje srednje obrazovanje (36%) i zanatsku školu (11%) i tek 1% samo završenu osnovnu školu. Preteže, dakle, viši stepen obrazovanja, ali to je, po svemu sudeći, karakteristično za očeve beogradskih srednjoškolača koji pohađaju četvorogodišnju nastavu. Približno po jedna trećina ispitanika izjavljuje da njihova porodica živi dobro (31.8%) i osrednje (36%), a nešto manje od četvrtine (24%) stanje porodice karakteriše kao podnošljivo, dok svega 7% ispitanika izjavljuje da porodica živi teško a 1.2% nepodnošljivo. Dakako, i to treba imati u vidu prilikom analize rezultata i u razmišljanjima o eventualnim generalizacijama.

ANALIZA REZULTATA

Deskriptivna analiza preferencije ciljeva

Analizu započinjemo deskripcijom mera prihvaćenosti i preferencije ličnih i društvenih ciljeva. Imajući u vidu da će ovo istraživanje biti, nadamo se, samo prvo u nizu sličnih, saopšteni nalazi mogu, s jedne strane, poslužiti kao korisna orijentacija za poređenje sa rezultatima očekujućih istraživanja, a sa druge strane, i sami se mogu uporediti sa ranijim istraživanjima u delu koji je sadržajno isti ili sličan.

Deskriptivne mere koje nam stoje na raspolaganju za analizu jesu: prosečna prihvaćenost svakog cilja (jer smo odgovore na skali procene bodovali od 1 do 5) uz prateći podatak o raspršenju mera (SD), učestalost javljanja svakog cilja među pet prioritarnih (izražena procentom ispitanika koji biraju dati cilj) i procenat ispitanika koji se opredeljuje za neki cilj kao najvažniji. Na osnovu svake od te tri vrste mera sačinjene su rang liste ciljeva po stepenu prihvaćenosti, odnosno preferencije u uzorku.

Tabela 1: Lični ciljevi

Lični ciljevi	AS	SD	Rang po AS	∑ 1 - 5		Rang po 5 preferencija	Najvažniji		Rang kao najvažniji cilj
				f	%		f	%	
ugled	3.57	1.03	12	46	18.9	10-11	6	2.5	11
prijatelji	4.60	0.77	1	171	70.4	1	57	23.5	1
društvena moć	2.35	1.21	16	11	4.5	17	3	1.2	13-17
samoaktualizacija	4.24	0.80	5	74	30.5	6	19	7.8	5
altruizam	3.70	1.03	10	46	18.9	10-11	9	3.7	9
postignuće	3.48	1.10	13	29	11.9	14	3	1.2	13-17
uzbudljiv život	3.67	1.18	11	68	28	8	11	4.5	7-8
podređenost	2.11	1.13	17	6	2.5	18	3	1.2	13-17
sigurnost	3.77	1.02	8	63	25.9	9	9	3.7	10
savesnost	3.25	1.34	14	43	17.7	12	4	1.6	12
ljubav	4.46	0.87	2-3	161	66.6	2	25	10.3	3
materijalni standard	4.27	0.88	4	116	47.7	4	20	8.2	4
znanje	4.19	0.93	6	84	34.6	5	11	4.5	7-8
uživanje/hedonizam	3.79	1.01	7	42	17.3	13	3	1.2	13-17
društ. angažovanje	2.98	1.13	15	15	6.2	15	0	0	18
samostalnost	4.46	0.82	2-3	142	58.4	3	37	15.2	2
popularnost	2.00	1.16	18	14	5.8	16	3	1.2	13-17
zdrav život	3.70	1.19	9	69	28.4	7	15	6.2	6

Kada je reč o ličnim ciljevima (tabela 1), najvišu prosečnu ocenu (4.60) dobio je cilj "prijatelji" koji je za ispitanike glasilo "Da imam prijatelje koji će me podržavati i na koje se mogu osloniti u svakoj situaciji." (ovaj cilj bi se, možda tačnije, mogao nazvati i «podrškom prijatelja»). Njega je najveći broj ispitanika (70%) svrstao i među pet prioritetnih, a takođe ga je najviše izabralo i kao najvažniji lični cilj (23.5%). Za nijansu je nižu prosečnu ocenu dobila "ljubav" (nalaženje odgovarajućeg partnera) - 4.46. Nju među pet prioritetnih ciljeva uvrštava dve trećine ispitanika (66%), ali je samo desetina bira kao najvažniji životni cilj. Možda zvuči malo paradoksalno, ali praktično isti prosek ocena dobio je cilj "Da budem potpuno samostalan i da ne zavisim ni od koga.", kojeg je kao najvažniji cilj odabrao veći broj ispitanika nego "ljubav" (15%). Visoke ocene (iznad 4) dobili su i ciljevi: materijalni standard (4.27), samoaktualizacija, odnosno iskazivanje sposobnosti i vlastitih mogućnosti (4.24) i sticanje znanja (4.19). Ovaj uzorak mladih, a važi to i za druge

uzorke mladih i u drugom vremenu (videti, npr. Popadić, 1995), s jedne strane najviše teže prijateljstvu i ljubavi, s druge strane samostalnosti, samoaktualizaciji i kompetentnosti, a sa treće utilitarnim vrednostima - materijalnom i životnom standardu. Nekakav srednji stepen prihvaćenosti (ocena između 3 i 4) zabeleženi su na ciljevima: uživanje (hedonizam), sigurnost, zdrav život, altruizam, uzbudljiv život, ugled, postignuće i savestan život. Pokazalo se da su najmanje važni ciljevi za naše ispitanike biti popularan (2.00), prihvatanje podređenosti starijima i moćnijima (2.35), posedovanje društvene moći (2.35) i društveno angažovanje (2.98). Jedino ovaj poslednji baš niko nije označio kao najvažniji. U ranijim istraživanjima preferencija društvenih stilova težnja za moći je bila redovno na samom dnu po prihvaćenosti kod mladih ovog uzrasta, dok je želja za popularnošću dobijala nešto više ocene (Popadić, 1995).

Utvrđena je i korelacija rangova na osnovu tri načina ispitivanja vrednosti: procenom važnosti svake od njih, izborom pet najvažnijih i izborom one koja je važnija od svih ostalih. Spirmanovi ro-koeficijenti su visoki: rangovi aritmetičkih sredina koreliraju sa rangovima odabranih pet vrednosti 0.93, a sa rangom najvažnije vrednosti 0.87, dok rangovi pri izboru pet i samo jedne preferirane vrednosti koreliraju čak 0.96, što ukazuje da nema velikih razlika u različitim vrstama procene mada su posredi pokazatelji različite vrste.

Kada je reč o društvenim vrednostima (tabela 2), najveću prosečnu ocenu važnosti dobila je zaposlenost (4.49), a odmah potom i životni standard građana (4.38). Identičan broj (po 15%) označava ova dva cilja kao najvažnije i u istom procentu (po 58%) ih svrstava među pet prioriternih.

Tabela 2: Društveni ciljevi

Društveni ciljevi	AS	SD	Rang po AS	$\sum 1 - 5$		Rang po 5 preferencija	Najvažniji		Rang kao najvažniji cilj
				f	%		f	%	
jaka privreda	4.09	0.88	6	88	36.2	6	26	10.7	3
dobri međunacionalni odnosi	3.65	1.09	11	47	19.3	12	4	1.6	14-16
borba protiv kriminala i korupcije	4.20	0.99	4-5	117	48.1	3	18	7.4	5-6
jačanje odbrambenih snaga	3.36	1.16	13	31	12.8	14	5	2.1	12-13
humaniji odnosi	3.64	1.01	12	44	18.1	13	4	1.6	14-16
ekološki ciljevi	4.04	1.02	7	83	34.2	7	5	2.1	12-13
zaposlenost	4.49	0.77	1	141	58.0	1	37	15.2	1-2
socijalna jednakost	3.32	1.00	14	27	11.1	15	7	2.9	11
pravna država	3.88	0.99	10	64	26.3	9	10	4.1	9
čuvanje tradicije	4.20	0.99	4-5	93	38.3	5	16	6.6	7

ulazak u Evropsku uniju	2.89	1.38	16	54	22.2	10-11	21	8.6	4
privatizacija	2.73	1.23	17	14	5.8	17	0	0	18
državni i ter. integritet	4.01	1.05	8-9	70	28.8	8	18	7.4	5-6
demokratija	3.23	1.11	15	16	6.6	16	2	0.8	17
životni standard	4.38	0.72	2	140	57.6	2	37	15.2	1-2
razvoj nauke i kulture	4.01	0.89	8-9	54	22.2	10-11	9	3.7	10
socijalna prava	4.27	0.87	3	104	42.8	4	15	6.2	8
jednopartijski sistem	2.51	1.27	18	12	4.9	18	4	1.6	14-16

Ovo treba protumačiti kao izraz realističnosti. I ispitivanja najšireg javnog mnjenja, fragmentarno prezentovana preko sredstava informisanja u izjavama istraživača (npr. CeSID-a, Medium–Gallupa-a i SMMRI) pokazuju da se ovi ciljevi i problemi smatraju najvažnijim za naše društvo. Pre više od jedne decenije mladi istog uzrasta su u najvećem broju označavali materijalni standard građana kao najvažniji društveni cilj (Kuzmanović, 1995), ali se u vrhu nalazila i zaposlenost (uz razvoj nauke i kulture). Prema prosečnoj oceni ispitanika vrlo važni ciljevi su i: socijalna prava (4.20), borba protiv kriminala i korupcije (4.20), ali i jačanje tržišne privrede (4.08) i ekološki ciljevi (4.07), obezbeđivanje bržeg razvoja nauke, obrazovanja i kulture (4.01), ali i očuvanje teritorijalnog i državnog integriteta Srbije (4.01). I najnovije istraživanje CeSID-a pokazuje da je građanima najvažnije „postizanje dobrog životnog standarda, kao i dolazak do posla koji ovo može da omogućiti“ (Mihailović i sar. 2007, str. 29).

Kada se posmatra uzorak u celini, utisak je (inače, stečen u analizama javnog mnjenja) da postoje određene podele i kolebanja između tradicionalizma i modernizma, tržišne privrede i socijalne sigurnosti. Očekivano, od ponuđenih društvenih ciljeva najmanje prihvaćena (2.51) je ideja o jednopartijskoj državi (izgleda da bar mlade taj cilj više ne zaokuplja), i dovršavanje privatizacije (2.73), ali i ispunjavanje uslova za ulazak u Evropsku uniju (2.80). Privatizaciju je samo 5% svrstalo među pet prioritetnih ciljeva, a baš niko je nije označio kao najvažniji cilj. To se može razumeti kao razočaranje dosadašnjim načinom i posledicama privatizacije. Međutim, ulazak u EU izgleda da izaziva polarizovano reagovanje, o čemu govori i visoka standardna devijacija, pa tako gotovo 9% ispitanika smatra da je to najvažniji društveni cilj, zbog čega na toj rang listi ovaj cilj zauzima četvrto mesto. Ovde je najveća diskrepancija između rang liste dobijene na osnovu prosečnih ocena (16. mesto) i pomenute liste na osnovu izbora najvažnijeg cilja (4. mesto). Ipak, i kod društvenih ciljeva Spirmanovi koeficijenti su visoki i kreću se od čak 0.95 (aritmetičke sredine i preferiranih pet), preko 0.84 (izbor pet i samo jedne vrednosti) do nešto nižeg koeficijenta 0.71 (aritmetičke sredine i prve preferirane vrednosti).

Faktorska struktura ličnih i preferencija društvenih ciljeva

Kao što je naglašeno, naš glavni cilj je bio da se utvrdi faktorska struktura ciljeva, tj. da se ispita da li se liste navedenih ciljeva (kao manifestnih varijabli) mogu svesti na manji broj bazičnih orijentacija (kao latentnih dimenzija). Kao metod ekstrakcije faktora primjenjena je analiza glavnih komponenti, a kao metod rotacije oblimin sa Kajzerovom normalizacijom. Iz obe liste izolovano je po sedam faktora (sa svojstvenim vrednostima većim od 1) koji u slučaju društvenih ciljeva objašnjavaju 64.2% varijanse rezultata, a u slučaju ličnih ciljeva 64.7% varijanse. Ovde ćemo prikazati matrice strukture i to samo zasićenja koja su veća od 0.30.

Tabela 3: Faktorska struktura ličnih ciljeva

Lični ciljevi	1	2	3	4	5	6	7
ugled		.55	-.44		-.31		
prijatelji				-.80			
društvena moć		.74					
samoaktualizacija			-.61			.32	.32
altruizam	.72			-.41			
postignuće		.51	-.37		-.52		
uzbudljiv život						.80	
podređenost	.76						
sigurnost	.41			-.38			.63
savesnost	.56						.60
ljubav				-.66			
materijalni standard					-.78		
znanje			-.81				
uživanje/hedonizam						.81	
društ. angažovanje	.55		-.40				
samostalnost			-.72				
popularnost		.71					
zdrav život							.83

Kada je reč o ličnim ciljevima (tabela 3), prvi faktor bismo uslovno mogli nazvati *nesebično ispunjavanje dužnosti* jer uključuje altruizam (0.72), podređenost ili izvršavanje odluka “kako zahtevaju pretpostavljeni, stariji i moćniji” (0.76), savestan život (0.56), društveno angažovanje (0.55) i sigurnost (0.41). U ovom kontekstu društveno angažovanje se verovatno svodi na ostvarivanje ciljeva koje drugi određuju. Drugi faktor bi se mogao nazvati *težnja za moći i popularnošću (isticanjem)* jer se na njemu nalaze upravo popularnost kao cilj (0.71), društvena moć (0.74), ugled (0.55) i postignuće kao vid isticanja pred drugima (0.51). Treći se može nominovati kao *kompetentnost i samostalnost* jer su njime najviše zasićeni sticanje znanja (0.81), samostalnost (0.72), samoaktualizacija (0.61) i u manjoj meri ugled (0.44), društveno angažovanje (0.40) i postignuće (0.37). Četvrti bi bio *afilijativnost i ljubav (naklonost)* jer okuplja prijateljsku podršku (0.80), ljubav (0.66) i donekle altruizam (0.40) i sigurnost (0.38). Peti se, pre svega odnosi na *materijalno postignuće* jer uključuje težnju za materijalnim dobrima (0.78), opšte postignuće (0.52) i delimično ugled (0.31). Utisak je da je ovo nekakav okrnjeni opštiji faktor koji se može nazvati utilitarna orijentacija. Šesti se sa razlogom može imenovati kao *hedonistička orijentacija* jer su njime visoko zasićeni baš uživanje ili hedonizam (0.81) i uzbudljiv život (0.80) i pomalo samoaktualizacija (0.32), verovatno zato što uzbudljiv i avanturistički život predstavlja izazov za neke ljude sa ovim bazičnim motivom. Konačno, sedmi bi se mogao nazvati *savestan i zdrav život* (a može i normalan i uzoran život) jer kao ciljeve okuplja upravo zdrav život (0.83), savestnost (0.60), sigurnost (0.63), a delimično i samoaktualizaciju (0.32). Ovi nalazi verovatno znače da su zdrav i savestan život način da se ostvari i sigurnost. Ovaj faktor je u izvesnoj korelaciji sa prvim (0.20).

Analiza pokazuje da neki ciljevi nisu faktorski čisti, odnosno da su povezani sa različitim faktorima, što otvara pitanje o mogućoj njihovoj višeslojnoj (višedimenzionalnoj) prirodi, a možda i o problematičnoj formulaciji ciljeva. Za neke ciljeve, kao što je, na primer, postignuće i društveni aktivizam i ranije smo bili svesni da su višedimenzionalnog karaktera, tj. da se mogu zasnivati na različitim motivacionim usmerenjima. Faktorska analiza u svakom slučaju govori u prilog pretpostavci da najveći broj ličnih ciljeva u ovoj listi proizilazi iz pojedinačnih bazičnih motiva ili kombinacije tih motiva. To ne znači da treba dići ruke od proučavanja ciljeva kao vrednosti i vratiti se isključivo analizi bazičnih motiva. Uvereni smo da naučna istraživanja treba da se kreću i u jednom i u drugom pravcu.

Tabela 4. Struktura društvenih ciljeva

Društveni ciljevi	Faktori						
	1	2	3	4	5	6	7
jaka privreda			.42	-.52			-.32
dobri međunac. odnosi	.31	-.37	.36		.44	.36	
borba protiv krimin. korupc.	.79						
jačanje odbrambenih snaga		.38				-.58	
humaniji odnosi	.59				.39	.37	
ekološki ciljevi	.61						.42
zaposlenost				-.32	.75	-.37	
socijalna jednakost					.77	.33	
pravna država	.63		.31				
čuvanje tradicije		.82					
ulazak u Evropsku uniju		-.39	.67				
privatizacija			.82				
državni i teritorijalni integritet		.817					
demokratija	.32		.35			.67	
životni standard				-.77			
razvoj nauke i kulture	.46			-.64			
socijalna prava				-.64			.44
jednopartijski sistem							.75

Prvi faktor među društvenim ciljevima koje pojedinci prihvataju (odnosno ne prihvataju) i preferiraju može se uslovno nazvati *normalna država* jer su njime zasićeni borba protiv kriminala i korupcije (0.78), pravna država (0.63), ekološki ciljevi (0.61), humaniji odnosi (0.59), razvoj nauke i kulture (0.46) i u manjoj meri demokratija (0.32) i dobri međunacionalni odnosi (0.31). Drugi se može označiti kao *tradicija i teritorijalni integritet* jer su u njemu zbilja dominantni očuvanje tradicije (0.82) i teritorijalni i državni integritet (0.82), a u znatno manjoj meri i jačanje odbrambenih snaga (0.38), dok su na suprotnom polu (u negativnoj korelaciji) ulazak u Evropsku uniju (-0.39) i dobri međunacionalni odnosi (-0.37). Treći faktor smo nazvali *tranzicija* (možda se može govoriti i o modernizaciji) jer uključuje dalju privatizaciju državne svojine (0.82), ulazak u EU (0.67), jačanje tržišne privrede (0.42), a u manjoj meri i dobre međunacionalne odnose (0.36), demokratiju (0.35) i pravnu

državu (0.31). Četvrti uslovno nazivamo *socijalnodemokratska orijentacija* jer su njime najviše zasićeni bolji standard kao društveni cilj (0.77), socijalna prava (0.64), razvoj nauke i kulture (0.64), a prilično i jaka tržišna privreda (0.52) i u manjoj meri zapošljavanje (0.32). Čini nam se da se peti faktor može nazvati *tradicionalna levičarska (socijalistička) orijentacija* zato što uključuje socijalnu jednakost (0.77), zapošljavanje (0.75), dobre međunacionalne odnose (0.44) i u izvesnoj meri humanije odnose u društvu (0.39). Zanimljivo je da je ovaj faktor u značajnoj korelaciji (0.21) sa prvim (normalna država). Šesti je bipolarni i čini se da se sa najviše opravdanja može nazvati *demokratska orijentacija* jer se na pozitivnom polu nalaze demokratija (0.67), dobri međunacionalni odnosi (0.36), humaniji odnosi u društvu (0.37) i socijalna jednakost (0.33), a na negativnom polu jačanje odbrambenih snaga (-0.58) i zapošljavanje (-0.37). Konačno, sedmi faktor ukazuje na neku vrstu *etatističke orijentacije* ili *težnje za partijskom državom* (nekada se govorilo o etatističkom komunizmu) jer on najviše korelira sa idejom o jednopartijskoj državi (0.75), a potom i sa zahtevom za socijalnim pravima (0.44) i, što može izgledati neobično – ekološkim ciljevima (0.42), dok je u izvesnoj negativnoj korelaciji sa jačanjem tržišne privrede (-0.32). U podtekstu ovog faktora kao da se naslućuje ideja da je država (monolitna, jednopartijska) odgovorna za ostvarivanje besplatnog obrazovanja, zdravstvenu i socijalnu zaštitu, očuvanje zdrave sredine i da sve to mora imati prednost u odnosu na jačanje tržišne privrede (a podrazumeva se, verovatno, i profita).

Faktorska analiza društvenih ciljeva takođe otkriva da su neki ciljevi višedimenzionalni, tj. da imaju visoka zasićenja na različitim faktorima. Primera radi, demokratija kao cilj je u izvesnoj meri povezana sa faktorom koji smo nazvali normalna (pravno uređena) država, u nešto većoj meri i sa tranzicijom (verovatno je u ovom slučaju reč o tzv. liberalističkom shvatanju demokratije), a predstavlja i okosnicu posebnog faktora koji je, prema ovom cilju, i nazvan demokratska orijentacija. Faktorska analiza pokazuje da se i socijalnim pravima može pristupiti iz dva različita ideološka referentna okvira: socijalnodemokratskog, koji podrazumeva prihvatanje i jake tržišne privrede kao moguće potpore ostvarivanju socijalne pravde i etatističkog (državno komunističkog), koji u izvesnoj meri čak suprotstavlja socijalna prava i tržišnu privredu, verovatno zato što ovom drugom cilju pripisuje preteranu liberalističku konotaciju (ideja da treba da opstanu samo oni koji su tržišno sposobni, konkurentni). Dobri međunacionalni odnosi kao cilj koreliraju čak sa pet faktora (sa jednim je, doduše, korelacija negativna), što govori da postoje različite motivaciono-ideološke osnove za prihvatanje ideje o dobrim međunacionalnim odnosima.

Povezanost ličnih i društvenih ciljeva

Ispitivanje stepena povezanosti prihvatanja pojedinih ličnih i društvenih ciljeva otkrilo je izvestan broj statistički značajnih korelacija, mada ne i mnogo visokih. Neke korelacije su sasvim logične i očekivane. Na primer, težnja za zdravim životom (kao lični cilj) povezana je sa isticanjem značaja ekoloških društvenih ciljeva (0.31) jer se delom preko zdrave sredine obezbeđuje i sopstveni zdrav život. Taj cilj,

međutim, nije u korelaciji ni sa jednim od ostalih društvenih ciljeva. Sigurnost je povezana sa prihvatanjem dobrih međunacionalnih odnosa (0.30), sa socijalnom jednakosti (0.30), zahtevom za stabilnom (pravnom) državom (0.27), borbom protiv kriminala i korupcije (0.22) i humanijim odnosima (0.21), jer je verovatno ostvarivanje tih ciljeva u funkciji postizanja i lične sigurnosti. Altruizam, odnosno nesebično pomaganje drugima, pokazuje neke očekivane, ali i neke pomalo neobične veze. U korelaciji je sa prihvatanjem humanijih odnosa u društvu (0.36), socijalne jednakosti (0.35), dobrih međunacionalnih odnosa (0.22), borbe protiv kriminala i korupcije (0.20), ali i očuvanja tradicije i običaja (0.23), državnog integriteta (0.24), boljeg standarda (0.21), pa i – jednopartijske države (0.26). I savestan život je povezan sa prihvatanjem: humanijih odnosa u društvu (0.36), socijalne jednakosti (0.30), pravne države (0.28), dobrih međunacionalnih odnosa (0.26), borbe protiv kriminala (0.24), ekoloških ciljeva (0.25), ali i – jednopartijske države (0.23).

Sticanje znanja kao lični cilj je u vezi sa isticanjem važnosti humanijih odnosa u društvu (0.33), a takođe i razvoja nauke, kulture i obrazovanja (0.28), socijalnih prava (0.25) i ekoloških ciljeva (0.24), ali ni to nisu visoke korelacije. Samoaktualizacija (odnosno ispoljavanje sposobnosti) povezana je sa naglašavanjem značaja nauke i kulture (0.27), socijalnih prava (0.25), ali i jake tržišne privrede (0.24) i državnog integriteta (0.21). Oni koji teže društvenoj moći u većoj meri pridaju značaj samo jačanju odbrambenih snaga (0.23) i daljoj privatizaciji državne svojine (0.21), a osobe koje cene ugled pokazuju tendenciju da paralelno više vrednuju samo demokratiju (0.24) i jaku tržišnu privredu (0.21). Ispitanici koji teže ličnoj samostalnosti u većoj meri cene socijalna prava (0.24), stabilnu državu (0.23), razvoj nauke i kulture (0.23) i životni standard (0.21). Neobično je da se oni kojima je popularnost važan životni cilj najviše zalažu za ulazak u Evropsku uniju (0.29) i to je jedina značajna korelacija sa ovim društvenim ciljem) i za privatizaciju državne svojine (0.21). Ako bi neko rekao da je to zato što su ovi ciljevi sada popularni, moglo bi se odgovoriti da naši podaci to ne potvrđuju i da ovde ima popularnijih ideja. Težnja za podrškom prijatelja značajno korelira samo sa prihvatanjem jake tržišne privrede (0.21) i dobrih međunacionalnih odnosa, a ljubav ni sa jednim društvenim ciljem. Ni sa jednim ciljem sa ove liste nisu povezani ni uzbudljiv život i hedonizam (koji, inače, pripadaju istom faktoru).

U celini posmatrano, pojavljuju se izvesne korelacije između prihvaćenih ličnih i društvenih ciljeva, ali one nisu visoke, a za pojedine ciljeve sa jedne liste ne nalazimo ni jedan korelat sa druge liste. Delom je to zato što su uslovljeni različitim činiocima (lični su često direktniji izraz bazičnih potreba), a i kada se javljaju, veze su verovatno posredovane raznim, često i nedovoljno poznatim činiocima, koji utiču na visinu korelacija. Čak i kada su sadržajno slični (npr. materijalni standard kao lični cilj i životni standard kao društveni cilj), razne okolnosti doprinose da povezanost među njima bude niska (u ovom slučaju Pirsonov r koeficijent iznosi samo 0.20). Sve ovo dodatno opravdava našu ideju da se ove dve liste ciljeva razdvoje i ispituju posebno. Valja, naravno, proveravati ne samo čime su uslovljeni pojedini ciljevi nego i da li je povezanost između jednih i drugih u nekim delovima opšte populacije veća ili manja.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

U ispitivanju strukture prihvatanja ličnih i, posebno, društvenih ciljeva na uzorku od 243 učenika i učenica završnih razreda srednjih škola u Beogradu primenjena je faktorska analiza i izolovano je po sedam relativno interpretabilnih faktora. U sferi ličnih ciljeva faktori uglavnom odražavaju složene motivacione sisteme (npr. težnja za moći i popularnošću) ili sisteme u kojima su neki ciljevi u funkciji zadovoljavanja neke centralne potrebe. I faktori koji su izolovani u sferi preferiranih društvenih ciljeva ukazuju na šire sisteme ciljeva koje bar ovaj deo populacije doživljava kao srodne (npr. tradicija i teritorijalni integritet). U nekim slučajevima srodnost proizilazi iz aktuelnog konteksta koji povezuje određene ciljeve (npr. faktori normalna država i tranzicija). Priroda pojedinih ciljeva i društveni kontekst učinili su da neki faktori budu bipolarnog karaktera – na primer, na suprotnom polu od tradicije i državnog integriteta su u izvesnoj meri ulazak u Evropsku uniju (faktorsko zasićenje je -0.39) i dobri međunacionalni odnosi (-0.37); dok su na suprotnom polu od demokratije jačanje odbrambenih snaga (-0.58), pa i zapošljavanje (-0.37). U nekim faktorima su izražene ili se daju naslutiti određene ideološke orijentacije, zapravo onaj deo ideologije koji se ogleda u preferenciji karakterističnih ciljeva i vrednosti – npr. socijaldemokratska orijentacija, tradicionalna levičarska orijentacija, etatiistička (državno-komunistička) orijentacija. Ne treba, međutim, smetnuti sa uma da se u socijalnoj psihologiji (i ne samo u njoj) ideologije shvataju vrlo široko, tako da se pod njima podrazumevaju „usklađena uverenja i opredeljenja o opštim pitanjima života, društva i sveta“ (Rot, 2003, str. 325). Nesumnjivo, ideologije ne uključuju samo određene ciljeve i vrednosti, nego i karakteristične stavove i uverenja - npr. o ljudskoj prirodi, odnosima u društvu, smislu društvenih zbivanja. Pouka iz ovog istraživanja, za one koji žele da se bave proučavanjem ideologija u široj populaciji, je da u pojedine ideološke orijentacije treba uključiti ciljeve koji su se pokazali relevantnim, ali da operacionalizacija ideoloških dimenzija mora da obuhvati i druge elemente – pre svega karakteristične stavove i uverenja.

Faktorska analiza je pokazala da se preferirani ciljevi, iako formulisani na relativno uopšten način, mogu smisleno uklapati u još šire sisteme. Buduća istraživanja treba da pokažu koliko su ti sistemi stabilni i slični u raznim delovima populacije, te da li uključuju još neke ciljeve i druge elemente. Ali, sa druge strane, treba dalje proučavati pojedine ciljeve (njihove činioce i uticaj na stavove i ponašanje) jer su oni relativno autonomni. Na primer, bez obzira što se u široj (faktorskoj) strukturi moć kao lični cilj nalazi zajedno sa ugledom i popularnošću nije teško naći slučajeve kada se ta tri cilja (ili eventualno dva) razdvajaju (linearna korelacija između privlačnosti ugleda i moći je tek 0.38, a ugleda i popularnosti samo 0.14). Postoje naučnici i umetnici koji teže ugledu, ali ih ne privlači velika društvena moć i mogućnost dominacije, pa stoga i ne žele da se bave politikom. Nije teško naći osobe koje teže

socijalnom prihvatanju u nekoj užoj, za njih referentnoj grupi, ali im nije stalo do široke popularnosti, ili čak izbegavaju pojavljivanje u medijima.

Ovo istraživanje je pokazalo da između ličnih i liste preferiranih društvenih ciljeva postoje izvesne, statistički značajne, ali ne mnogo visoke korelacije. Uz konceptualne razlike, čini se da i ovaj nalaz opravdava ideju da se posebno ispituje subjektivni odnos prema jednoj i drugoj vrsti ciljeva.

LITERATURA

- Adler, F. (1956). The Value Concept in Sociology. *American Journal of Sociology*, 62(3), 272-279.
- Adorno, T. W., Frenkel-Brunswik, E., Levinson, D. & Sanford R. (1950). *The Authoritarian Personality*. New York, Harper and Row.
- Eysenck, H. (1954). *The Psychology of Politics*. London, Routledge and Kegan Paul.
- Feldman, S. (2003). Values, Ideology, and the Structure of Political Attitudes. U D. O. Sears, L. Huddy & R. Jervis (Eds.) *Oxford Handbook of Political Psychology*. Oxford University Press (str. 477-510).
- From, E. (1980). *Zdravo društvo*, Beograd, Rad.
- Golubović, Z., Kuzmanović, B. i Vasović, M. (1995). *Društveni karakter i društvene promene u svetlu nacionalnih sukoba*. Beograd, Institut za filozofiju i društvenu teoriju i Filip Višnjić.
- Inglehart, R. (1977). *The Silent Revolution*. Princeton University Press, Princeton.
- Kluckhohn, C. K. M. (1951). Values and Value Orientations in the Theory of Action. U T. Parsons & E. Sils (Eds.) *Toward a General Theory of Action*. Cambridge, MA, Harvard University Press (str. 388-433).
- Kuzmanović, B. (1973). Vrednosna usmerenost i spremnost za angažovanje u samoupravljanju preduzeća. *Psihologija*, 6(3-4), 99-111.
- Kuzmanović, B. (1984). Motivaciono-vrednosna osnova odnosa prema samoupravljanju i učešća u samoupravljanju. *Psihološka istraživanja*, 3. Beograd, Institut za psihologiju (str. 465-546).
- Kuzmanović, B. (1986). Preferencije načina života. *Zbornik Filozofskog fakulteta u Beogradu*, 14 (B), 45-67.
- Kuzmanović, B. (1990). Procena relativnog značaja društvenih ciljeva. U N. Havelka (Ur.) *Efekti osnovnog školovanja*. Beograd, Institut za psihologiju (str. 215-234).
- Kuzmanović, B. (1995). Društvene promene i promene vrednosnih orijentacija učenika. *Psihološka istraživanja*, 7, 17-47.
- Kuzmanović, B. (1995a): Preferencije društvenih ciljeva. *Psihološka istraživanja*, 7, 49-69.
- Maslov, A. (1982). *Motivacija i ličnost*. Nolit, Beograd.

- Morris, C. (1956). *Varieties of Human Value*. Chicago, University of Chicago Press.
- Mihailović, S., Stojiljković, Z., Vuković Đ. i Mojsilović, M. (2007). *Istraživanje javnog mnjenja Srbije, jesen 2007. godine*. Beograd, CeSID.
- Murray, M. A. (1938). *Explorations in Personality*. Oxford University Press, New York.
- Pantić, D. (1977). Vrednosti i ideološke orijentacije društvenih slojeva. U M. Popović i drugi (Ur.) *Društveni slojevi i društvena svest*. Beograd, Institut društvenih nauka (str. 269-406).
- Petrović, N. (1996). *Važnost ličnih i društvenih ciljeva i odnos prema političkim strankama*. Diplomski rad. Filozofski fakultet, Beograd.
- Petrović, N. i Kuzmanović, B. (u štampi). Lični i društveni ciljevi i stavovi prema političkim strankama. *Srpska politička misao*.
- Popadić, D. (1990). Učeničke preferencije načina života. U N. Havelka (Ur.) *Efekte osnovnog školovanja*. Beograd, Institut za psihologiju (str. 235-266).
- Popadić, D. (1995). Uzrasne i generacijske razlike u preferenciji životnih ciljeva. *Psihološka istraživanja*, 7, 71-88.
- Rohan, M. J. (2000). A Rose by Any Name? The Values Construct. *Personality and Social Psychology Review*, 4(3), 255-277.
- Rokeach, M. (1973). *The Nature of Human Values*. New York, Free Press.
- Rot, N. (2003). *Osnovi socijalne psihologije*. Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Rot, N. i Havelka, N. (1973). *Nacionalna vezanost i vrednosti kod srednjoškolske omladine*. Beograd, Institut za psihologiju i Institut društvenih nauka.
- Schwartz, S. (1996): Value Priorities and Behavior: Applying a Theory of Integrated Value Systems. U C. Seligman, J. M. Olson & M. P. Zanna (Eds.) *The Ontario Symposium: The Psychology of Values* (Vol. 8). Mahwah (NJ), Lawrence Erlbaum Associates Inc (str. 1-24).
- Schwartz, S. H. & Bilsky, W. (1987). Toward a Psychological Structure of Human Values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53, 550-562.
- Schwartz, S. H. & Bilsky, W. (1990). Toward a Psychological Structure of Human Values: Extensions and Cross-Cultural Replications. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 878-891.
- Tomanović, V. (1977). *Omladina i socijalizam*. Beograd, Mladost.
- Vasović, M. (1988). Vrednosti pripadnika neformalnih grupa. U S. Joksomović i drugi, *Mladi i neformalne grupe*. Beograd, IIC SSO Srbije (str. 174-216).
- Vasović, M. (1991). Vrednosni prioriteti jugoslovenske javnosti. U Lj. Bačević (Ur.) *Jugoslavija na kriznoj prekretnici*. Beograd, Institut društvenih nauka (str. 197-232).
- Vasović, M. i Kuzmanović, B. (2001). Vrednosni prioriteti zaposlenih. U S. Mihailović (Ur.) *Sindikati Srbije – od sukoba ka saradnji*. Beograd, Friedrich Ebert i Centar za socijalne i demokratske studije (str. 105-135).

ABSTRACT

PREFERENCE STRUCTURE OF PERSONAL AND SOCIAL GOALS OF THE HIGH-SCHOOLERS

Bora Kuzmanović and Nebojša Petrović

Department of Psychology, University of Belgrade

The main objective of this paper is establishing structure of acceptance (of preferences) 18 personal and 18 social goals. Sample has been consisted of 243 final year high school students.

There are seven extracted factors in domain of the personal goals that were named: selfishness fulfillment of duties, strive for power and popularity, competence and independence, affiliation and love, material achievement, hedonistic orientation and conscientious and healthy life. There are another seven factor in domain of the social goals: normal state, tradition and territorial integrity, transition, and also sociodemocratic, traditional socialist, democratic and ethatistic orientation. There are significant but not so high linear correlations between two lists. It justifies idea to examine those two lists separately.

The most acceptable, among personal goals, are friends, love and independence, and the least are popularity, obedience and social power. The biggest importance among social goals was given to employment and living standard, and the least to one-party state and finishing of privatization.

Key words: *preferences, values, personal goals, social goals*

RAD PRIMLJEN: 15.10.2007.